

Öz

Mahalle kavramı ortaya çıkışından bu yana farklı süreçlerden geçmiş ve farklı anlamlar kazanmıştır. Başlangıçta benzer özellikler gösteren bireylerin birlikte yaşamlarını sürdürdükleri, sosyal ilişkilerin güçlü olduğu, kendine yeten ve dışı kapalı bir yerleşim yeri olarak ifade edilen mahalle; zaman içerisinde hem kentleşme süreçleri hem de kavramın sosyal bilimlere, şehir planlama ve kentsel tasarım gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına girmesiyle derinlik kazanmıştır. Bu durum mahallenin anlaşılmasını güçleştirmiş, genel bir mahalle kabulünden bahsetmeyi olanaksız hale getirmiş, aynı zamanda mahalleyi anlamaya ve korumaya yönelik gerekliliği doğurmuştur. Bu kapsamda bu çalışmada mahalle kavramı sosyal dayanıklılık bağlamında ele alınmıştır. Sosyal dayanıklılık kavramını mahalleye adapte etme gereksinimi, bu uğraşın zaman içerisinde değişen ve dinamik olan süreçlere sosyal ve çevresel olarak adapte olabilen, kültürlerini, kimliklerini koruyan mekânlar üretmek, mahallenin ve mahalle kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayabileceği düşüncesidir. Bu kapsamda çalışmada yeni bir kavram arayışı olarak sosyal dayanıklı mahalle kavramı üzerinde durulmuş ve sosyal dayanıklı olmaya yönelik belirlenen parametreler alan çalışması olarak seçilen Kurtuluş-Feriköy üzerinden değerlendirilmiştir.

Abstract

The concept of neighborhood has gone through different processes and has gained different meanings since its emergence. In the beginning, it has been expressed as a self-sufficient and residential area where individuals with similar characteristics live together, have strong social relations. However, with the processes of urbanization and the included interest of different disciplines, the concept has gained depth over time. This situation made it difficult to talk about general neighborhood acceptance, but at the same time has created the requirement to understand and protect the neighborhood. Within this scope, in this study, the neighborhood concept was discussed in the context of social resiliency. The requirement to adapt the social resilience concept to the neighborhood is the idea that this endeavor can contribute to the sustainability of the neighborhood and the neighborhood culture by producing spaces that can adapt socially and environmentally to the changing and dynamic processes over time. In this context, the study focused on the concept of social resilient neighborhood as a new concept seeking and the parameters determined for social resiliency were evaluated through Kurtuluş- Feriköy, which was chosen as a case study.

Anahtar Kelimeler: Mahalle, sosyal dayanıklılık, sosyal dayanıklı mahalle, Kurtuluş, Feriköy.

Keywords: Neighbourhood, social resiliency, social resilient neighbourhood, Kurtuluş, Feriköy.

Günümüzde Mahalle Kültürünü Sürdürebilmek ve Yeni Bir Kavram Arayışı Olarak “Sosyal Dayanıklı Mahalle”: Kurtuluş-Feriköy Örneği

 Selin Turan

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

 Hatice Ayatac

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Başvuru tarihi/Received: 21.08.2020, Kabul tarihi/Final Acceptance: 16.10.2020

1. Giriş

Mahalle kavramı ortaya çıkışından bu yana farklı süreçlerden geçmiş ve farklı anlamlar kazanmıştır. Başlangıçta benzer özellikler gösteren bireylerin birlikte yaşamlarını sürdürdükleri, sosyal ilişkilerin güçlü olduğu, kendine yeten ve dışı kapalı bir yerleşim yeri olarak ifade edilen mahalle; zaman içerisinde hem kentleşme süreçleri hem de kavramın sosyal bilimlere, şehir planlama ve kentsel tasarım gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına girmesiyle derinlik kazanmıştır. Bu doğrultuda mahalle üzerine daha kapsamlı tanımlamalara bakıldığında Alver (2010) mahalleyi kentin ana unsuru, özü ve çekirdeği olarak ifade etmiş ve mahallenin mekân ile yaşamın iç içe geçmişliğini sembolize ettiğini savunmuştur. Bu bakış açısı ile mahalle, hem bir mekân biçimi hem de belli bir yaşam tarzıdır ve mekân üretmekle olduğu kadar insan ilişkilerine ortam hazırlamakla da ilgilidir. Mahallede görülen fiziksel mekânla toplumsal yapının diyalektik ilişkisi onu soyut bir kavram olmaktan çıkarak, içinde bulunduğu coğrafya, toplum, o toplumun tarihi ve kültürü gibi bileşenlerle anlam kazanmasını sağlamaktadır. Kavrama yüklenen bu anlamlar mahallenin anlaşılmasını ve genel bir mahalle kabulünden bahsetmeyi güçleştirmekte aynı zamanda mahalleyi anlamaya ve korumaya yönelik gerekliliği

doğurmaktadır. Bu kapsamda çalışma öncelikle mahalle üzerine genel bir literatür araştırması sunmakta ve kavramı toplumsal mekân' perspektifiyle ele almaktadır. Bu perspektifin arka planındaki düşünce mahalleyi tam olarak anlayarak, geçirdiği dönüşümleri, oluşturduğu yeni pratikleri idrak etmek ve mahallenin yarınını düşünürken onu günümüz şartlarına uygun olacak şekilde koruyup yeni bir paradigma ile ele alma isteğidir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında mahallenin geleceğini düşünüp kurgularken sosyal dayanıklılık kavramı ele alınacaktır. Holling (1973) tarafından ortaya çıkarılan dayanıklılık, başlangıçta ekolojik kapsamda ele alınmış ve genel anlamıyla bir sistemin karşılaştığı bozulma ve zararlara karşı kendini onarma ve geliştirme kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Kavram zamanla ekolojik kapsamının yanı sıra sosyal bilimlere, şehircilik ve kentsel tasarım gibi farklı disiplinlerde de ele alınmaya başlamıştır. Şehircilik ve kentsel tasarım perspektifinden bakıldığında dayanıklılık bir kentin ya da kent parçasının sahip olduğu dinamiklerin anlaşılabilirliği, olası değişimlere ve tehditlere karşı en az hasar ile dayanabilme veya kendini adapte etme yeteneğinin artırılmasıdır. Kentsel dayanıklılık yaşam şartlarının iyileştirilmesine, kent genelinde bilgi düzeyinin artmasına ve karar verme süreçlerinde çok aktörlü yapının oluşmasına olanak verdiği

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

için güncel yaklaşımlardan biri haline gelmiştir. Bu kapsamda kentsel dayanıklılık fiziksel, sosyal ve ekonomik anlamda bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gereken bir konudur. Ancak mevcut çalışmalara bakıldığında kavramın daha çok fiziksel yönüyle ele alındığı ve sosyal boyutunun ihmal edildiği görülmektedir. Bu nedenle çalışma dayanıklılık kavramının planlama çerçevesinde en kritik bileşenlerinden olan sosyal boyutu üzerine odaklanmıştır. Adger (2000)'e göre sosyal dayanıklılık, "Grupların ya da toplumların çevresel, sosyal ve politik değişimler sürecinde ortaya çıkan gerilim ve karışıklıklarla başa çıkabilme yeteneğidir". Sosyal dayanıklılık içinde bulunduğu toplumun toplum olma hissini, aidiyetini, kültürel kimliğini ve sosyal uyum yeteneğini arttırarak; daha bilinçli, aktif, kolektif ve öğrenen bir toplum oluşturmada aynı zamanda bunu yaparken fiziksel mekâna da katkı sağlamakta ve kavramı anlaşılması gereken, önemli bir konu haline getirmektedir.

Sosyal dayanıklılık kavramını mahalleye adapte etme gereksiniminin arkasında, bu uğraşın zaman içerisinde değişen ve dinamik olan süreçlere sosyal ve çevresel olarak adapte olabilen, kültürlerini, kimliklerini koruyan mekânlar üreterek mahallenin ve mahalle kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayabileceği düşüncesi yer almaktadır. Bu kapsamda çalışmada yeni bir kavram arayışı olarak sosyal dayanıklı mahalle kavramı incelenmiştir. Bu incelemeler yapılırken dayanıklılık ve sürdürülebilirlik literatüründen faydalanarak sosyal dayanıklı olmaya yönelik parametreler oluşturulmuş ve bu parametrelerin mahalledeki izdüşümleri aranmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı mahallenin salt fizik mekândan ibaret olmadığı düşüncesiyle sosyal dayanıklı mahalle kavramına yönelik altlık oluşturmak ve günümüzde mahalle tasarımına yönelik geleneksel yaklaşıma çağdaş yaklaşımları entegre etmektir. Bu kapsamda örnek alan çalışması üzerinden tarih- kültür, sosyal paylaşım, sosyal organizasyon, yere bağlılık ve memnuniyet, sosyal sürdürülebilir- yaşanabilir- dayanıklı olarak belirlenen parametreler değerlendirilmiştir. Alan

çalışması için seçilen Kurtuluş- Feriköy geçmişte farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmış, günümüz İstanbul'unda da Rum, Ermeni ve Yahudi gibi grupları barındırmaya devam etmiştir. Bu nedenle mahalle barındırdığı farklı etnik gruplarla, sosyal ve fiziksel anlamda farklı kültürlerden izler taşımakta, çokkültürlü bir yapı göstermekte ve devam eden mahalle algısı ile mahalle kültürünü okutabilmektedir. Mahallenin dinamiklerini anlamak amacıyla öncelikle tarihsel gelişim süreçleri ve kültürel yapı incelenmiş, mahallenin genel profili çizilmiş daha sonra belirlenen parametrelere yönelik incelemeler yapılmıştır. İncelemeler anılar, fotoğraf arşivleri, gözlem ile birlikte mahallenin tarihsel gelişimine yönelik literatür araştırması üzerinden yapılmış, geçmişe yönelik algı şemaları ve günümüz haritalandırma çalışmaları oluşturulmuştur. Aynı zamanda devam eden yüksek lisans tez çalışması kapsamında yürütülen mahalle kültürü ve sosyal dayanıklılığa yönelik, İstanbul geneli için yapılan ve çalışma alanını da kapsayan anket sonuçları da değerlendirilmeye dahil edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda mahalle tasarımına yönelik geleneksel ilkelerin yanı sıra ele alınması gereken parametreler tespit edilmiştir. Sosyal dayanıklı olmaya yönelik olan bu parametrelerin örnek alan çalışmasında ne gibi paralellikler gösterdiğine, mahallenin ne ölçüde sosyal dayanıklı olduğuna yönelik tespitlerde bulunulmuş ve ilerleyen çalışmalarda İstanbul genelinde mahallelerin sosyal dayanıklılık derecelerinin ölçülmesine yönelik fırsat doğmuştur.

2. Sosyal Dayanıklılık Bağlamında Mahalle

Uluslararası literatürde mahalleye yönelik incelemeler yapıldığında "neighbourhood, district, commune, borough, suburb, parish, quarter" gibi çeşitli kavramlarla karşılaşılmaktadır. Fakat temelde en yaygın kullanılanların quarter ve neighbourhood olduğu görülmektedir (Eren, 2017). Quarter'ın sözlük anlamı incelendiğinde "kentnin bir bölgesi, belli bir sınıf veya grubun yerleşmiş olduğu kasaba parçası" gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Mumford (1954)'ün ifadesine göre tipik Ortaçağ yerleşimi, top-

1 Lefebvre (1974/2016) tarafından ortaya çıkarılan toplumsal mekân kavramı, mekânın yalnızca fiziksel olarak değil toplumsal olarak da üretildiğini ifade etmektedir. Toplumda var olan sosyal ilişkilerle birlikte mekân da sosyal bir anlam kazanmış ve toplumsal mekân kavramı ortaya çıkmıştır. Lefebvre (1974/2016)'ye göre mekân "Ne yaşamının basit bir çerçevesidir, ne de sadece içine konulan şeyi neredeyse ilgisizce kabul etmek zorunda olan bir biçim ya da kapsayıcıdır. Mekân, toplumsal morfolojidir."

luluk merkezi olarak kiliseye, ona bitişik pazar alanına, kuyu veya çeşmeye sahip bu kullanımlara tüm sakinlerin yürüme mesafesinde erişebildiği dört mahalleden oluşmaktadır. Diğer bir yaygın kavram olan neighbourhood'un anlamına bakıldığında ise "bir kasaba veya şehir içindeki bir bölge veya topluluk" gibi tanımlamalar görülmektedir. Mumford (1954)'a göre komşuluk en basit haliyle birbirine yakın yaşayan insanlardır. Ona göre komşular, öncelikle ortak kökenlerine veya ortak amaçlarına göre değil, mekândaki konutlarının yakınlığıyla birleşmiş insanlardır. Bu yakınlık karşılama, iletişime geçme, ortak bağlantılar gibi alternatif yollarla komşuların birbiri hakkında bilgi edinmesine ve bilinç kazanmasına olanak sağlamaktadır. Böylece sosyal bağların belki de en ilkeli olarak düşünülebilecek şey olan aynı yeri paylaşmak en basit örgütlenme şeklini doğurmaktadır (Mumford, 1954).

Sanayileşmeyle başlayan ve devamında bir dizi sürecin etkisiyle komşuluğa ve mahalleye yönelik söylemlerin değişiklik göstermesi şehircilikte ve kentsel tasarımda alternatif yaklaşımların geliştirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu yaklaşımlar sonucu üretilen kavramların temeli komşuluk birimidir. Komşuluk birimi 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında batı ülkeleri kentlerinde sanayileşme ve hızlı kentleşme ile baş gösteren sorunlara bir çözüm sunmak amacı ile geliştirilmiş bir kavramdır (Barlas, 2012). Sanayileşmenin kentlere olumsuz etkisi yüz yüze ilişkilerin sağlıklı bir toplumsal yapının öncül koşulu olduğu kabulünü doğurmuş ve komşuluk birimi kavramının doğmasına zemin hazırlamış-

tır. Kavramın ilk kapsamlı tanımı 1929 yılında Clarence Arthur Perry tarafından ele alınmıştır. Perry'nin amacı eski köy topluluğunu karakterize eden ve büyük şehirlerde yeniden yaratılması çok zor olan yüz yüze ilişkilerin, Mumford (1954)'un ifadesiyle "doğal bir gerçeklik olan" komşuluğun fiziksel temelini keşfetmektir (Harrison 1998). Bu doğrultuda Perry (1929) komşuluk biriminden bahsederken Tablo 1'de görüldüğü gibi altı temel ilke üzerinde durmuştur. Bunlar büyüklük, sınırlar, açık alanlar, kurum- kuruluşlar, yerel ticaret ve sokak sistemidir.

Komşuluk biriminin büyüklüğü bir ilköğretim okulunun hizmet edeceği nüfusa göre planlanmalıdır. Aynı zamanda bu ilke de yaklaşık 65 hektar yüzölçümlü bir alanın tercih edilmesi gerektiği belirtilmekte ancak nüfus yoğunluğuna göre bu büyüklüğün değişebileceği söylenmektedir. Bu noktada amaç bir ilkokul öğrencisinin ev- okul arasındaki mesafeyi kolaylıkla yürüyebilmesini sağlamaktır. Bu nedenle Şekil 1'de görüldüğü gibi 400 metrelik veya beş dakikalık bir yürüme yarıçapı oluşturulmuştur.

Komşuluk birimi ile ilgili ilerleyen süreçteki çalışmalara bakıldığında Duany- Plater-Zyberk (1994) ve Douglas Farr (2008) tarafından üretilen modellere rastlanmaktadır. Bu modeller de genel hatlarıyla Perry (1929)'nin modeli ile benzerlik göstermektedir. Farr (2008)'in modelinde komşuluk birimine ait özellikler tanımlı merkez ve sınır, yürünebilir büyüklük, alışveriş olanaklarını barındırma, karma arazi kullanımları ve konut türlerinin varlığı, birbirine bağlı ve yürünebilir sokak örüntüsü olmak üzere beş temel özellik altında incelemiştir (Kumlu, 2018).

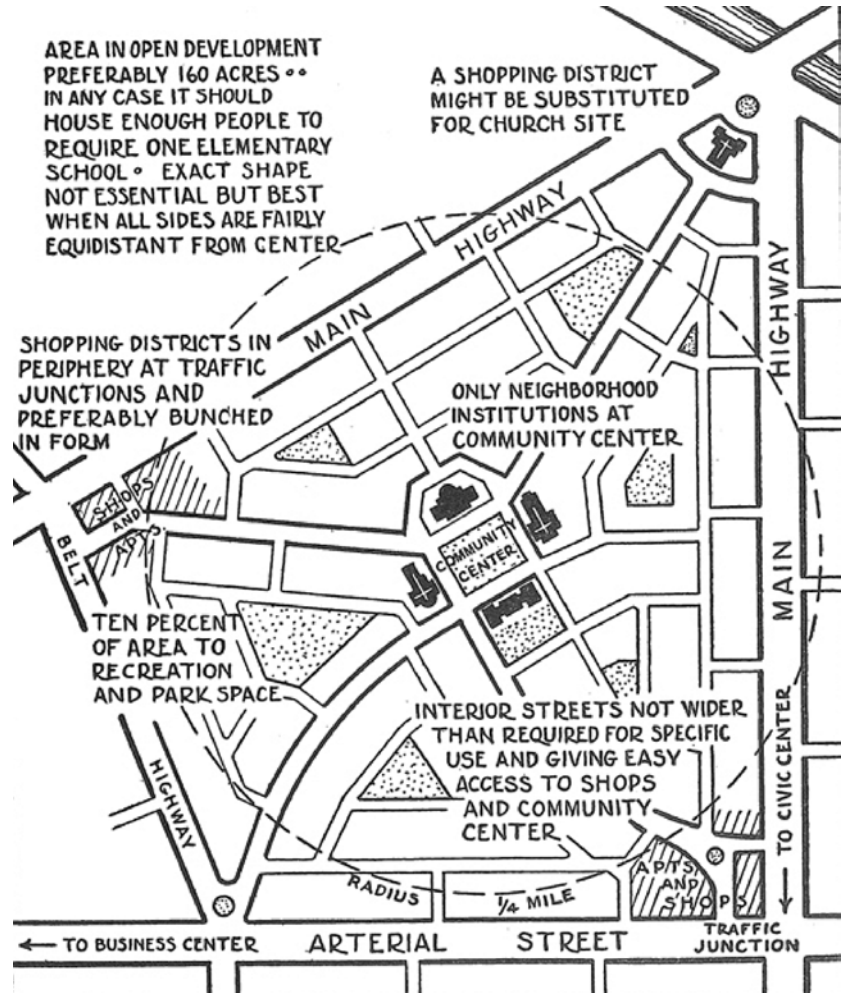
Tablo 1
Komşuluk birimi tasarımı yönlendiren ilkeler (Kaynak: Perry, 1929).

Büyüklük	Bir ilköğretim okulunun hizmet edeceği nüfusa yönelik planlanan Alan sınırlarının nüfus yoğunluğu doğrultusunda belirlendiği
Sınırlar	Ana caddeler tarafından sarılan ve trafiğin mahalle içine qirmeden bu caddelerden akmasını sağlayan
Açık alanlar	Küçük park ve rekreasyon alanlarından oluşan bir sistem
Kurum ve Kuruluşlar	Kurumsal işlev gören, okul, dini yapı veya topluluk merkezi gibi kullanımların merkezi bir noktada konumlandığı
Yerel ticaret	Yeterli sayıda alışveriş alanının olduğu ve bu alanların diğer komşuluk birimlerinin de yararlanabileceği düşüncesiyle mahallenin çeperinde ve tercihen kavşakların yanında yer aldığı
Sokak sistemi	Kolay ulaşımı sağlayacak ve yoğun trafiği komşuluk biriminin içine almayacak iç sokak sistemi

Türkiye’de mahalleye yönelik araştırmalar incelendiğinde ise çalışmaların disiplinine ve kesitine göre kavramın farklı anlamlar, farklı bileşenler taşıdığı görülmekte ve beraberinde ön plana çıkan alt kavramlar değişiklik göstermektedir. Örneğin geleneksel mahalleler üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında komşuluk ilişkileri öne çıkarken günümüzde daha çok katılım boyutu ve örgütlenme biçimleri önem kazanmaktadır.

Etimolojik olarak bakıldığında “mahall yer, mekân kökünden türemekte ve bir şehir ya da kasabanın bölündüğü kısımlardan biri” anlamlarına gelmektedir (Develli-oğlu, 1999). İşlevsel olarak bakıldığında ise mahalle; yönetsel amaçlarla biçimlenen, iktisadi boyutu olan, toplumsal- kültürel öğelerle anlam kazanan, içinde yaşayanlar için ontolojik bir değer barındıran ve fiziksel çevrede bir yere karşılık gelen ve o yerdeki topluluğu ifade eden kentin en küçük yerleşim birimidir (Eren, 2017; Şahin, 2011). Geleneksel mahalleye yönelik tanımlamaların temelinde dikkat çeken şey, ifade edilen mekânın fiziksel ve toplumsal boyutunun birbirinden ayrılmazlığıdır. Bir başka deyişle toplumsal ilişkilerin mekâna yansımaları ve mekânı şekillendirmesidir. Mahallenin hayatın içinden doğması ve bireyle sıkı bir bağ içinde olması onun taşıdığı anlamları zenginleştirmekte, farklı çağrışımları beraberinde getirmektedir. Dayanışma, aidiyet, güvenlik, sosyalleşme ve komşuluk gibi bu çağrışımlar mahalleyi bizim mahalle yapan işlevlerdir.

Mahalleler öncelikle caminin ve birkaç hanenin kurulması ile oluşmuş, sonrasında yine cami çevresinde halkalar boyunca büyümüştür. Caminin de içinde yer aldığı geleneksel mahallenin merkezine- meydana, Cerasi (1999)’nin ifadesiyle çekirdeğine bakıldığında; çeşme, mescit, pazar, okul, hamam ve kahvehane gibi unsurlar görülmektedir. Bu unsurların bir araya gelişi hem fiziksel hem de sosyal mekanizmalarla sağlanmaktadır. Geleneksel Osmanlı mahallelerini karakterize eden bileşenlerden biri de çıkmaz sokaklar ve dolambaçlı yollardır. Çıkmaz sokakların ve dolambaçlı yolların varlığı doğaya

hakimiyet kurmayıp onu içine alan organik dokunun egemen olduğunu göstermektedir. Bu noktada önemli olan mekânın kendiliğinden, toplumsal yaşamla birlikte var olmasıdır. Bu nedenle Petruccioli (2008)’nin ifadesiyle “iki paralel duvarın meydana getirdiği hava koridoru olan” sokak bu anlamdan çok daha fazlasıdır. Sokak mahallelinin iletişimine ve toplumsallaşmasına zemin hazırlayan, herkesi birleştiren, sınıfsal, etnik ve dini farklılıkları yok sayan kapsayıcı bir mekândır. Bu yönüyle sokak toplumu ve aidiyeti oluşturan mekândır.

Mahallenin günümüzdeki durumunu, geleceğini ve kent yaşamına sunabileceği olası katkıları- çözümleri farklı bir yaklaşımla ele almadan önce onun geçirdiği değişimin anlaşılması gerekmektedir. Bu kapsamda bu bölümde Eren (2017)’in çalışmalarından faydalanarak, Türkiye özelinde mahalle-

Şekil: 1

Perry (1929)’nin komşuluk birimi (Kaynak: Perry, 1929).

nin geçirdiği değişimler üç dönemde ele alınmıştır. Bu dönemleştirme Osmanlı Mahallesi olarak ifade edilebilecek geleneksel mahalle dönemi, sanayileşmeyle beraber başlayan modern mahalle dönemi ve küreselleşmenin etkisiyle doğan modern sonrası dönemdir. Bu kapsamda geleneksel mahalle kendiliğinden- doğal olarak oluşan, fizik mekân açısından basit, toplumsal yapı açısından güçlü ve kavramın sahip olduğu fiziksel, sosyal, idari pek çok anlamı dengeli bir şekilde yansıtan mekân olarak özetlenebilir. İkinci olarak ele alınan modern yaklaşımda ise sanayileşmeyle başlayan süreç ile bireyin, mekânı anlayış biçiminin, fiziksel mekân tasarımının ve yönetim yapısının değişikliklere uğradığı görülmektedir. Geleneksel dönemde kendiliğinden, doğal olarak oluşan mahalle bu dönemde bazı uygulamalarla değişikliğe uğramıştır. Bu uygulamalar fiziksel mekânda ve toplumsal yapıda değişikliklere neden olmuştur. Çünkü değişen bireyle beraber değerler sistemi değişikliğe uğramış, toplumda kodlanmış olan davranış biçimleri süzölmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak herkesi birleştiren, sınıfsal, etnik ve dini farklılıkları yok sayan kapsayıcı bir mekân olan mahalle ikili sosyal yapının okunduğu ve komşuluk ilişkilerinin sekteye uğradığı mekâna dönüşmüştür. Günümüzdeki modern sonrası yaklaşıma gelindiğinde ise göze çarpan en önemli özelliklerden biri Keyder (2009)'ın ifadesiyle bölünmüş kent olarak ifade edilen, küresel sisteme ayak uyduran kent parçasıyla küresel sistemden kopmuş kent parçasının yan yana gözlemlenebilmesidir. Bir diğer özellik ise mekânın insan deneyiminden ve sosyal pratiklerden koparak soyutlaşmasıdır. Eren (2017) bu durumu mahallede gereksinim sonucu var olan bakkal ve market ile örneklendirmiştir. Ona göre mahallede var olan küçük esnaf aynı zamanda mahallenin komşusu olarak ve içten bir gereksinim sonucu orada yer alırken market kente dayanan bir uzamın parçası olarak yer almaktadır. Bu üç dönem kapsamında Tablo 2'de Eren (2017)'in çalışmaları doğrultusunda mahalleye dair özet niteliğinde bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu değerlendirme yaşadığımız mekânı

sadece fiziksel olarak gördüğümüzle değil yaşadığımızla ve hissettiğimizle algılayarak yarınına yönelik düşünme gerekliliği düşüncesiyle oluşturulmuştur.

Mahalle üzerine gerek uluslararası literatürde gerekse Türkiye özelinde bir değişimin olduğu kuşkusuzdur. Bu değişim kentlerin sahip olduğu dinamik yapısı ve geçirdiği süreçlerle olağan karşılanmaktadır. Bu noktada önemli olan bireyin değişime karşı tepkisi, ona nasıl adapte olduğu, onu koruyarak sürdürebilme yeteneğinin ölçütüdür. Elbette mahallenin geçirdiği değişim kimi zaman kavramın yok olduğu endişesini doğurabilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi dayanışma, aidiyet, güvenlik, sosyalleşme, dayanışma ve komşuluk gibi çağrışımlar mahalleyi bizim mahalle yapan işlevlerdir. Günümüzde de mahalle-den bahsederken kuşkusuz aklımıza gelen, aradığımız, özlem duyduğumuz ve bizi mahallenin yok olduğunu düşünmeye iten şey bu işlevlerin yok olduğu düşüncesidir. Ancak bu düşüncenin aksine bu çağrışımların günümüzde neye evrildiğini bulmak önem taşımaktadır. Bu kapsamda bu çalışma, mahallenin yarınını düşünürken; zaman içerisinde değişen ve dinamik olan süreçlere sosyal ve çevresel olarak adapte olabilen, kültürlerini, kimliklerini koruyan mekânlar üreterek, mahallenin ve mahalle kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayabileceği düşüncesiyle sosyal dayanıklılık kavramından yararlanmaktadır.

Dayanıklılık² kavramı ortaya çıkışından bu yana farklı disiplinler tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu nedenle konuyla ilgili araştırmacıların yaklaşımları kısaca ele alınmış ve kavramın geçirdiği dönüşüm incelenmiştir. Kavramın ortaya çıkışı ilk olarak 1970'li yıllarda ekoloji perspektifi ile C.S. Holling (1973)'in araştırmaları ile gündeme gelmiştir. Holling (1973) en temel haliyle dayanıklılığı bir sistemin karşılaştığı bozulma ve zararlara karşı kendini onarma ve geliştirme kapasitesi olarak tanımlanmıştır (Walker, 2006). Bu aşamada kavramın daha çok mevcut durumu koruma, iyileşip eskiye dönme, etkileri değişim geçirmeden sönmüleyebilme gibi özellikleriyle sabitlik ve kararlılık

2 Etimolojik olarak bakıldığında "resilience", Latince "resilire, resilio" sözcüğünden türemiştir ve "iyileşmek, kendini toparlamak, eski pozisyonuna geri dönmek" anlamlarına gelmektedir (Alexander, 2013 ve Aydın, 2019). Dilimizde ise "esneklik, elastikiyet, sağlamlık, dirençlilik, dayanıklılık, çabuk iyileşme gücü, değişimle baş edebilme, toparlanma, eski halini alabilme yeteneği" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Akademik çalışmalara bakıldığında ise kavramın daha çok "dirençlilik, dayanıklılık ve esneklik" olarak ele alındığı görülmekte, bu çalışma kapsamında ise dayanıklılık olarak kullanılması tercih edilmiştir.

ön plana çıkmaktadır (Holling, 1973). Fakat kavramın zamanla farklı disiplinlerin ilgi alanı haline gelmesiyle başlangıçta yapılan tanımlamalar yetersiz kalmış ve sabitlik, kararlılık gibi özelliklerin yanı sıra uyum sağlama, değişim, dönüşüm, alternatif sistemler, ekstra kapasite gibi olgularla ilişkilendirilmeye başlayan kavram, kapsam olarak farklı boyutları ve özellikleri temsil eder hale gelmiştir. Kavramın kapsamının gelişmesiyle beraber ilgi alanına dahil edilen disiplinlerden biri de şehircilik ve kentsel tasarımıdır. Kentsel sistemler açısından düşünüldüğünde dayanıklılık değişime karşı koyma, değişimle baş edebilme ve bunların yanında gerekli durumlarda esneklik gösterebilme ve dönüşebilme yeteneklerinin ölçüsüdür (Dinçer, 2016). Bir başka ifadeyle kentin ya da kent parçasının sahip olduğu dinamiklerin anlaşılabilir olarak olası değişimlere ve tehditlere karşı en az hasar ile dayanabilme veya kendini adapte etme yeteneğinin artırılmasıdır. Dinçer (2016)'e göre kentsel dayanıklılık kentsel sistemlerin reaktiflik, adapte olabilme, toparlanabilme, yeniden oluşma ve dönüşme kapasitelerini ortaya koyan çok disiplinli bir çerçevedir. Kentsel dayanıklılık yaşam şartlarının iyileştirilmesine, kent genelinde bilgi düzeyinin artmasına ve karar verme süreçlerinde çok aktörlü yapının oluşmasına olanak verdiği için güncel yaklaşımlardan biri haline gelmiştir. Bu kapsamda kentsel dayanıklılık fiziksel, sosyal ve ekonomik anlamda bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gereken bir konudur. Ancak mevcut çalışmalara bakıldığında kavramın daha çok fiziksel yönüyle ele alındığı ve sosyal boyutunun ihmal edildiği görülmektedir. Bu nedende çalışma dayanıklılık kavramının planlama çerçevesinde en kritik bileşenlerden olan sosyal boyutu üzerine odaklanmıştır. Sosyal dayanıklılık tanımı ilk defa Adger (2000) tarafından yapılmıştır. Ona göre sosyal dayanıklılık “grupların ya da toplumların çevresel, sosyal ve politik değişimler sürecinde ortaya çıkan gerilim ve karışıklıklarla başa çıkabilme yeteneğidir.” Aynı zamanda sosyal dayanıklılık “değişimi emme kapasitesi, sürprizlerle veya rahatsızlıklarla başa çıkma yeteneği” olarak da tanımlanmıştır (Glavovic, 2003).

	GELENEKSEL MAHALLE	MODERN MAHALLE 19.yüzyıldan 1980'lere	MODERN SONRASI MAHALLE 1980'lerden günümüze
FİZİKSEL MEKÂN	Doğa ile uyumlu ona hükmeden değil onu içine alan organik doku Büyükölçü ölçütü olarak yönetilebilirlik Fiziksel sınırdan ziyade sosyal olarak anlaşılan muğlak sınır - kent içinde coğrafi olarak bir arada yaşayan insanlara dair mahal bilgisi algısal ve bölgesel sınırlar- Konut alanlarında millet esaslı ve sınıf farkının mekâna yansımadağı yerleşim Habermasın tariflediği kamusal alandan ziyade paylaşım mekânları Batıdaki meydan anlayışından ziyade birkaç yolun birleşmesiyle oluşan şişmelerle meydana gelen, amaçlanmamış meydan	En az elli hane bir mahalle oluşturur gibi ölçek belirleyici düzenlemeler Yayılan yerleşimler, daha katı sınırlar ve ayrımlar Çıkma sokakların yok olması ile beraber değişen sokak kavramı ve kullanımı Yaşam şartlarının farklılaşması, modern yaşam biçiminin konut iç mekânında yarattığı yeni gereksinimlere bağlı olarak apartmanlaşma Konut alanlarında sınıf esaslı yerleşim biçimi Modernle geleneksel alanın net ayrımı Modern merkez oluşumu	Zaman-mekân ve mutlak kavramlarının değişikliğe uğraması Küresel dünya Tüketim mekânları Çerel yönetimlerin ve diğer aktörlerin rolünün kuvvetlenmesi Zamana uyulmuş planlı gelişmeler/değişimler den ziyade kısa süreli parçalı büyük değişimler. Bu durumun kent mekânında süreksizliklere algısal ve mekânsal kırılmalara neden olması Tarihi değeri olan alanların soyulaşma ile korunması Kent mekânının büyük ölçüde değişim değeri üzerinden yapılması
TOPLUMSAL YAPI	İktisadi, mali, idari ve sosyal yönden kendi içine kapalı Yönetimin kadıyla bağlı olan imanın elinde Birey hem mekâna karşı sorumlu olmasıyla hem de mekândan etkilenmesiyle diyalogik tavır içinde -vergi ödeyen, devlete/cemaate karşı sorumluluğu olan, cemaatle varlık bulan ve bir değer olan- Edinilmiş yetkinlikler, toplumda kodlanmış olan davranış ve algılama modelleri -ihtiyaçları, tutumları ve davranışlarıyla nerdeyse prototip bir insan modeli- Ortak değerler Kolektif hareket etme yetkinliği Cemaati ve kamu yararını gözeten anlayış	İmanın değişen rolü, yönetimdeki boşluklar ve yeni bir model olarak muhtarlığın oluşturulması Değişen insan ve değişen değerler sistemi -geleneksel mahalledeki insanları bir arada tutan iyi, güzel, doğru hakkında derin bir düşüncenin olmaması- Toplumsal yapıda subayların, bürokratların, memurların ortaya çıkması, lonca düzeninin ve zanaatkarlar sınıfının çözülmesi ve onun yerine emekçiler sınıfının doğması Ekonomik yönden ikili sosyal yapının oluşması Kırdan kent göç başlangıcı ve bununla beraber komşuluk kavramının değişmesi	Sosyal platformlar Öncüler Sivil toplum kuruluşlarının öneminin ve gerekliliğinin artması Farklı güvenlik anlayışı ve imaj göstergesi olarak kapalı siteler
TOPLUMSAL MEKÂN	Yaşantının, deneyimin ve belleğin mekânı Bireyleri kendi haline bırakmayan ve yaşayanlara belli bir bilinç aşılayan öğrenen ve öğreten mahalle	Mekân sosyolojisinin gelişmesi yeni mekân anlayışı Modernizmin yeni dili olarak sokak isimlendirmeleri	İnsan deneyiminden ve sosyal pratiklerden uzak olan soyut mekâna evrilme Sosyal platformlar Farklı dayanışma ve komşuluk pratikleri

Sosyal dayanıklılık içinde bulunduğu toplumun toplum olma hissini, aidiyetini, kültürel kimliğini ve sosyal uyum yeteneğini arttırarak; daha bilinçli, aktif, kolektif ve öğrenen bir toplum oluşturmakta, bunu yaparken fiziksel mekâna da katkı sağlamak ve kavramı anlaşılması gereken, önemli bir konu haline getirmektedir.

2.1. Sosyal Dayanıklılık Parametrelerinin Tanımı

Sosyal dayanıklı olmaya yönelik parametrelerin tanımı dayanıklılık ve sürdürülebilirlik literatür araştırmasıyla oluşturulmuştur. Bu çalışmalarda temel alınan çalışmalardan biri Özden (2013)'in sürdürülebilir topluluklar ile ilgili çalışmasıdır. Özden (2013) sürdürülebilir topluluklardan bahsederken altı ana başlık üzerinde durmuş ve bu başlıkları sosyal refah, yapıli çevre, konut, ulaşım ve bağlantı, toplum hizmetleri ve yönetim olarak ele almıştır. Özellikle sosyal refah altında ele alınan ilkeler bu çalışma kapsamında önem taşımaktadır. Özden (2013)'e göre çeşitlilik, sosyal etkileşim - komşuluk, topluluk - aidiyet hissi ve güvenlik hissi sürdürülebilir toplumu oluşturan etkenler arasında yer almaktadır (Şekil 2).

Bir diğer çalışmada ise sosyal bilimci Breton (2001) mahallenin dayanıklılığının başlangıçtaki denge durumunun istikrarına bağlı olduğunu savunmuş, sosyal sermayesi yüksek olan mahallelerin denge durumunu koruyabileceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda yerel komşuluk ağları, aktif yerel gönüllü dernekler, yerel örgütlerin istikrarı ve bağlantılılığı ve yeterli sosyal- fiziksel altyapı olmak üzere dört

ana başlık altında dayanıklı mahallelerin özelliklerini analiz etmiştir. İlk başlık olan yerel komşuluk ağları kendilerini komşu olarak tanımlayan, duygusal olarak birbirine bağlı hisseden ve yaşlı bir komşunun alışverişini yapmak, mahalle ile ilgili konuları paylaşmak gibi komşu davranışlarında bulunan bireylerin oluşturduğu ağ olarak ifade edilmektedir (Breton, 2001). Bu kapsamda Breton (2001) Granovetter (1973)'in zayıf bağların gücü söyleminden söz ederek akrabalık ve samimi dostluk gibi güçlü kişiler arası bağlardan ziyade tanıdıklık gibi zayıf bağların topluluk uyumunda ve kolektif eylemin sürdürülmesinde daha önem taşıdığını aktarmıştır. Bu yaklaşımla kişiler arası altyapı, mahalleleri yalnızca coğrafi terimler olarak değil ilişkisel olarak da tanımlamaktadır. Breton (2001)'a göre bu ilişkiler ve davranışlar yüksek sosyal sermaye oluşturarak işbirliğini desteklemekte ve mahallenin dayanıklılığını arttırmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında Putnam (1993)'a göre mahallede bir problemin ortaya çıkması durumunda bu problemleri tartışmak ve onunla başa çıkabilmek, birbirine yabancı olan kişiler için çok zor ve maliyetlidir. Bu noktada Coleman (1990) söz edilen yerel komşuluk ağlarının, güvenin ve sosyal sermayenin güçlü olduğu mahallelerin olumsuzluklara dayanma ve denge halini bulma yeteneğini güçlendireceğini ifade etmiştir. Yerel komşuluk ağlarını güçlü tutmaya yönelik etkenler incelendiğinde ise yerleşik nüfusun istikrarı, aynı değerleri paylaşmak, topluluk hissi, aidiyet duygusu ve heterojenlik gibi özellikler karşımıza çıkmaktadır. İkinci başlık ise

Tablo: 2

Eren (2017)'in çalışmaları doğrultusunda "gelecekte- modern- modern sonrası mahalle" (Kaynak: Eren, 2017).

Şekil: 2

Özden (2013)'e göre sosyal refah bileşenleri (Kaynak: Özden, 2013).

Tablo: 3

Katılımın ortaya çıkış karakterleri (Kaynak: Breton, 2001).

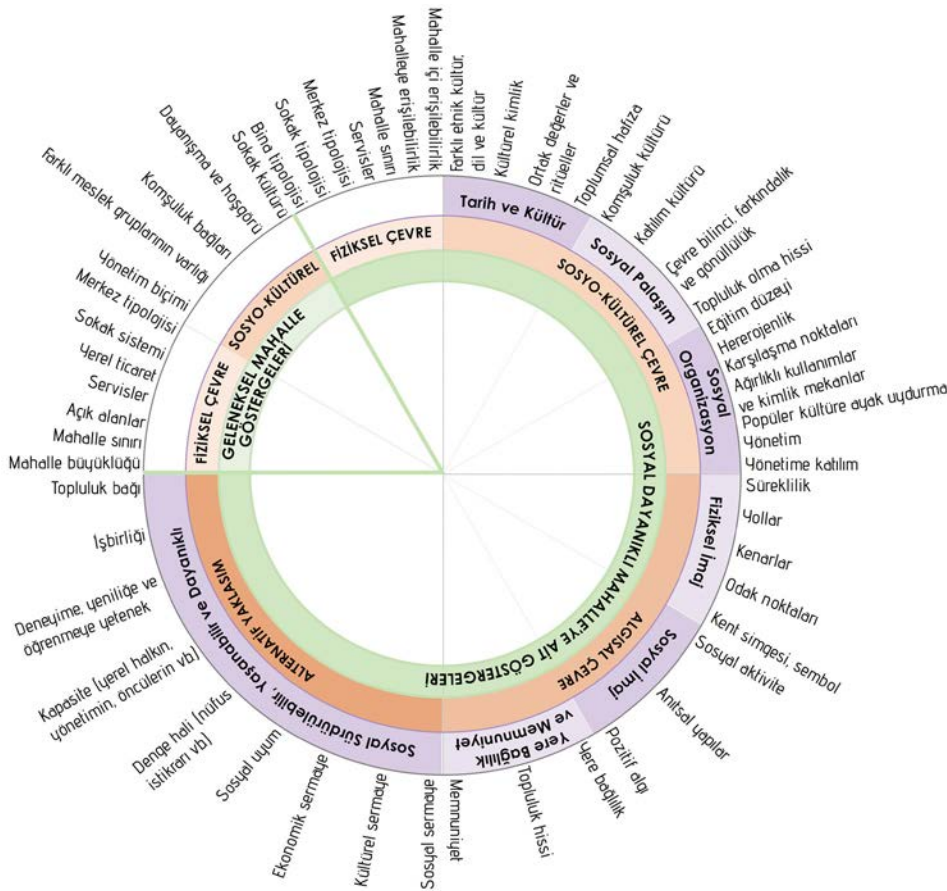
Amaca yönelik	Mahalleyi geliştirmek, katkıda bulunmak amaçlı katılım <i>Daha güçlü kaynaklara - fırsatlara sahip, mahallenin doğal liderleri, yardımcıları ya da öncüleri</i>
Birlik olma ya yönelik	Arkadaşlık kurmak ya da sosyalleşmek için katılım
Sonuca yönelik	Somut bir ödüle sahip olmak amaçlı katılım <i>Daha güçsüz grupların durumlarını iyileştirmeyi ümit ederek katılıma açık olduğu</i>

yerel gönüllü derneklerin toplumun problemlerini çözmek için harekete geçmesi ve katılıma istekli olma ile ilgili olarak açıklanmaktadır. Chavis ve Wandersman (1990)'e göre katılım topluluk hissini güçlendirmekte, mahallenin sorunlarla başa çıkma kapasitesini arttırarak dayanıklılığı güçlendirmektedir. Breton (2001)'in çalışmasında katılım üç farklı karakterde ele alınmıştır (Tablo 3).

Üçüncü başlık yerel örgütlerin istikrarı ve bağlantılılığı bireylerin mahallesini ve komşularını önemseme kültürünü geliştirmeye yardımcı olması yönüyle ele alınmıştır. Mahallelerde farklı işlevlerin bir arada konumlandığı merkezin varlığı, paylaşılan değerlerin bulunması, okul gibi kamusal alanların olağan işlevleri dışında farklı yerel etkinliklere ev sahipliği yaparak herkesi bir araya getirmesi tehditlere, kırılganlıklara karşı direnmeye daha istekli bir mahalle oluşmasına yardımcı olmaktadır (Barry, 1994; Breton, 2001). Son başlık ise yeterli sosyal- fiziksel altyapı ile ilgilidir. Wallace (1990)'a göre kuşkusuz yerel komşuluk ağlarının ve gönüllü derneklere katılan bireylerin varlığı dayanıklı bir mahalle için gereklidir. Ancak fiziksel ve sosyal altyapı olmadığı takdirde bunlar önemini yitirmektedir. Bu nedenle sağlık, eğitim, kültürel vb. servislerin yeterli oluşu önem taşımaktadır.

İncelenen çalışmalar doğrultusunda sosyal dayanıklı mahalle kavramı ile ilgili öne çıkan anahtar kelimeler çeşitlilik, güçlü yerel ağlar, topluluk hissi, ortak değerlerdir. Tespit edilen anahtar kelimelerin tarih- kültür, sosyal paylaşım, sosyal organizasyon, fiziksel- sosyal imaj, yere bağlılık ve memnuniyet, sosyal sürdürülebilir- yaşanabilir- dayanıklı başlıkları altında sınıflandırılmasıyla sosyal dayanıklı mahalle göstergeleri elde edilmiştir (Şekil 3).

Elde edilen bu göstergelerin sosyal olarak sürdürülebilir, dayanıklı mekânlar üretmek ve doğru stratejiler geliştirmek adına kentsel tasarım sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kentsel tasarım genel olarak şehir planlama kararlarını ve stratejilerini üç boyutlu olarak ifade eden bir araç olarak ele alındığında, ilgi alanının fizik mekân olduğu kadar toplumsal ilişkiler olduğu da söylenebilmektedir. Bu kapsamda Şekil 3'te belirtilen göstergelerin mekânı salt fiziksel boyutunun ötesinde toplumsal mekân perspektifiyle ele alarak, mahalledeki toplumsal yapının, günlük pratiklerin, ortak değerlerin ve tüm bu bileşenlerin mekânla olan ilişkisinin anlaşılmasını sağlayarak her kent parçasının özgünlüğünü, tekilliğini ortaya çıkaran vizyon geliştirme ve tasarım oluşturmada fayda sağladığı söylenebilmektedir. Şehircilik ve kentsel tasarım çalışmalarında toplumsal mekânla fiziksel mekânı birlikte ele alan bu yaklaşım aynı zamanda mekânın benimsenip sahiplenilmesine imkân tanıyarak olası kriz anında birlikte çözüm üretilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda sosyal dayanıklı mahalle yaklaşımında topluluk, toplumsal mekân ve tasarım olmak üzere üç anahtar kavramdan söz edilebilir. Söz konusu anahtar kavramlar mekânın doğru tahlil edilmesiyle özgünlüğü- kimliği koruyan mekânlar üreten tasarımın oluşturulmasına ve uygun tasarımla mekâna aidiyetini sürdüren bireylerin- toplulukların inşasını sağlamaktadır. Mahallenin kentin en küçük ve en temel birimi olduğu kabulüyle; mekân analizinin, tasarım kararlarının ve süreç tasarımının bu ölçekten başlayarak daha üst ölçeklere yön verebileceği, topluluk odaklı sosyo-mekânsal kararların oluşturulabileceği ve böylece özlem duyulan mahalle ortamının yeniden üretilebileceği düşünülmektedir.

Şekil: 3
Sosyal dayanıklı mahalle göstergeleri.

Oluşturulan göstergeler doğrultusunda bu çalışma kapsamında seçilen örnek alanın hangi parametre ile ne ölçüde sosyal dayanıklı olduğuna yönelik değerlendirme yapılmıştır. Aynı zamanda oluşturulan sınıflandırmanın ilerleyen çalışmalarda daha kapsamlı olarak İstanbul genelinde mahallelerin sosyal dayanıklılık ölçütünün tespitinde fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

3. *Yeni Bir Kavram Arayışı Olarak Sosyal Dayanıklı Mahalle Üzerine Düşünmek: Kurtuluş- Feriköy*

3.1. Sosyal Dayanıklı Olmaya Yönelik Parametreleri Kurtuluş- Feriköy’de Aramak

Sosyal dayanıklılık kavramını mahalleye adapte etme gereksinimi, bu uğraşın zaman içerisinde değişen ve dinamik olan süreçlere sosyal ve çevresel olarak adapte olabilen, kültürlerini, kimliklerini koruyan mekânlar üreterek, mahallenin ve mahalle kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayabileceği

düşüncesidir. Bu kapsamda çalışmada yeni bir kavram arayışı olarak sosyal dayanıklı mahalle kavramı incelenmiştir. Bu incelemeler yapılırken dayanıklılık, sürdürülebilirlik literatüründen faydalananak “sosyal dayanıklı olmaya yönelik parametreler” oluşturulmuş ve bu parametrelerin örnek alan çalışması olan Kurtuluş- Feriköy’deki izdüşümleri aranmıştır. Kurtuluş- Feriköy geçmişte farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmış, günümüz İstanbul’unda da Rum, Ermeni ve Yahudi gibi farklı etnik grupları barındırmaya devam etmiştir. Bu nedenle mahalle sahip olduğu çokkültürlü yapısıyla, hem sosyal hem de fiziksel mekânda farklı kültürlerden izler taşımakta ve devam eden mahalle kültürünü okutabilmektedir. Sosyal dayanıklılık perspektifi ile mahallenin dinamiklerini anlamak amacıyla öncelikle tarihsel gelişim süreçleri ve kültürel yapı incelenmiş, mahallenin genel analizi ve yerin anlamına yönelik incelemelerde bulunulmuştur. İncelemeler anılar, fotoğraf arşivleri ve gözlem ile birlikte mahalle-

1. Dönem Tatavla Yerleşimi

2. Dönem Gayrimüslimleri Uzaklaştıran Olayların Başlangıç Dönemi

si sonucu Rum nüfusun yanı sıra Ermeni ve Yahudi nüfusunu da kendisine çekmeyi başarmıştır (Şekil 5). 1929'da meydana gelen Büyük Tatavla Yangını ile yerleşimin adı değişikliğe uğrayarak bugünkü Kurtuluş ismini almıştır.

1941'de 20 Kur'a Askerlik ile başlayan ve sonrasında Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları gibi bir dizi olayla devam eden süreç, hem İstanbul genelinde hem de Kurtuluş'ta gayrimüslim nüfusun büyük oranda azalmasına neden olmuştur (Şekil 6).

Günümüzde Kurtuluş- Feriköy azalan gayrimüslim nüfusuna rağmen geçmişten izler taşımakta, çokkültürlü yapısını toplumsal mekâna yansıtmakta ve devam eden mahalle kültürünü okutabilmektedir (Şekil 7).

3.2.2. Kurtuluş- Feriköy Tarihsel Gelişim Sürecinin ve Kültürel Yapının Mahalle Oluşumundaki Etkisi

Gündelik Yaşam

Tatavla'nın çokkültürlü yapısının günlük hayattaki yansımaları farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin mahallenin

Şekil 5

Rum Mahallesi olarak ortaya çıkan ve zamanla farklı gayrimüslim grupları ile beraber büyüyen Tatavla yerleşimi (Kaynak: İrmak (2017), Hristodulu (2013) ve Türker (2009)'ün çalışmaları doğrultusunda oluşturulmuştur).

Şekil 6

Gayrimüslimleri uzaklaştıran olayların başlangıç dönemi (Kaynak: İrmak (2017), Hristodulu (2013) ve Türker (2009)'ün çalışmaları doğrultusunda oluşturulmuştur).

3. Dönem Günümüz Kurtuluş'unun Oluşum ve Değişim Dönemi

geçmişten günümüze barındırdığı farklı etnik gruplar, yerleşimi farklı din, dil ve mezheplerin ortak yaşam alanı haline getirmiştir. Özellikle 1970'li yıllara kadar bu çeşitlilik mahalleliler için olağan bir durum olarak kabul edilmiş ve insanlar sosyal ilişkilerle birlikte birçok kültürü benimsemiş, birçok dile hâkim hale gelmiştir. Bu kültür kaynaşmasına sokak kültürünün de etkisi olduğu söylenebilir. Irmak (2017) Tatavla'dan Kurtuluş'a adlı kitabında mahallede her kültürden çocukların sokakta oyun oynadığını, birbirlerinin evine gittiğini, farklı kültürlerin geleneklerini öğrendiğini ve o gelenekleri birlikte yaşadığını belirtmiştir. Bu ortam mahalledeki sosyal ilişkilerin güçlenmesine, farklı dinlere ait bayramların ve geleneklerin bir arada kutlanmasına olanak sağlamış ve aynı zamanda mahallede aile ortamı oluşturmuştur. Tatavla hem sahip olduğu kültürel çeşitliliğin hem de eğlenceli, dinamik sosyal yapısının etkisiyle farklı geleneklere ve ritüellere sahip olmuştur. Bu gelenekler mahalleliyi bütünleştirmiş ve mahalleye kimlik kazandırmıştır.

Gelenekler

Temiz Pazartesi- Baklahorani

Apokrea denen karnaval, günümüzde de canlandırılmaya çalışılan bir gelenek ve Tatavla'nın kendine has dokusunun en önemli unsurlarından biridir. Aslında dini

bir ritüel olan etkinlik bir süre sonra semtin ismiyle anılmaya başlayarak Tatavla Karnavalı halini almıştır (Fotoğraf 1). Yaklaşık 500 yıl boyunca, şehrin tüm kesimlerinin katılımıyla Tatavla merkezli olarak yapılmıştır. Maskara Alayı denen yürüyüş kolları yol boyunca, kostümleri ve maskeleriyle, o yılın konusuna göre hazırlanan kurguya bağlı kalarak müzik eşliğinde yürümektedir. Tatavla Karnavalı yerine göre papazı, hocayı, padişahı ve kralı eleştiren, her türlü otoriteyi mizah konusu yapabilen özelliğiyle ülkenin en sivil kafa tutma zeminlerinden biri olmuştur (Irmak, 2017).

Şekil: 7

Gayrimüslimlerin semti büyük oranda terk ettiği, günümüz Kurtuluş'unun oluşum ve değişim dönemi (Kaynak: Irmak (2007), Hristodulu (2013) ve Türker (2009)'in çalışmaları doğrultusunda oluşturulmuştur).

Fotoğraf: 1

Tatavla Baklahorani kutlamaları (Kaynak: Berk Erkent ve Hüseyin Irmak fotoğraf arşivi).

Fotoğraf: 2
2014 Baklahorani kutlamaları (Kaynak: Doğan Emre Yakupoğlu fotoğraf arşivi).

Fotoğraf: 3
Paskalya kutlamaları (Kaynak: Berk Erkent fotoğraf arşivi).

Fotoğraf: 4
Çok kültürlülüğün mahalledeki yansımaları (Kaynak: Selin Turan fotoğraf arşivi).

Her türlü etnik kökenden insanın katılım sağladığı karnavalda tanınmayı engelleyen maske ile insanların özgürleştiği düşünülmektedir. Üç gün süren bu eğlence Temiz Pazartesi ile sonlanmakta ve 40 gün boyunca hayvansal ürünlerin tüketilmediği Büyük Perhiz başlamaktadır. Karnavalın

açık havada yapılması 1941 yılında yasaklanmış ve bu dönemden sonra Baklahorani cemaat içine dönerek kapalı salonlarda bir ritüel olarak kutlanmaya devam etmiştir. 2009 yılında semt sakinlerinin girişimiyle karnaval tekrar sokaklara taşınmış ve 2014 yılına kadar devam etmiştir (Irmak, 2017) (Fotoğraf 2).

Paskalya Bayramı

İsa'nın dirilişini dile getiren ve Hristiyanlığın en büyük bayramı sayılan Paskalya, hayvansal ürünün tüketilmediği beş haftalık büyük perhiz ile kutsal haftayı kapsamakta ve Paskalya pazarı sona ermektedir. Mahallede varlığını sürdüren Hristiyan nüfusun etkisi ile her sene bayram bir arada kutlanmakta, Paskalya kültürüne uygun olarak yumurta boyama, paskalya çöreği yeme ve kiliselerde ayine katılma gibi etkinlikler yapılmaktadır. Mahallede yıllardır Paskalya Bayramı kutlandığı için tüm mahalleli bu kültüre aşinadır. Bu nedenle Karadeniz fırınında paskalya çöreğinin satılması, kandille Paskalya Bayramı'nın aynı anda kutlanması mahalle için oldukça olağan bir hale gelmiştir (Fotoğraf 3 ve Fotoğraf 4).

Noel Kutlamaları

Hristiyanların İsa'nın doğumunu anmak için her yıl 25 Aralık tarihinde kutladığı dini ve kültürel bir gün olan Noel, Hristiyan nüfusun etkisi ile mahallede yaşanmaktadır. Her sene Noel kültürüne uygun olarak sokaklarda ve evlerde süslemeler yapılmakta, belirli hediyelik eşya dükkânları konsept değiştirmekte ve ibadetler gerçekleştirilmektedir (Fotoğraf 5).

Mesleki Yaşam

Tativla'daki fiziki çevre ve kültürel yaşam meslek hayatına yansımış ve bu kültürün günümüze ulaşmasında etkili olmuştur. Örneğin çıraklık ilişkilerinin güçlü olmasıyla Rum ve Ermeni ustalardan öğrenilen pasta sanatı geçmişte olduğu gibi günümüz Kurtuluş'unda da etkisini göstermektedir. Aynı zamanda Tativla çevresinin bostanlarla kaplı olması seyyar manavları ortaya çıkarmıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kurtuluş bu manav kültürünü korumaktadır. Pastane ve manavın yanı sıra mahalledeki

Fotoğraf: 5

Noel kutlamaları (Kaynak: Berk ErKent ve Selin Turan fotoğraf arşivi).

Fotoğraf: 6

Semt tatlıları (Kaynak: Selin Turan fotoğraf arşivi).

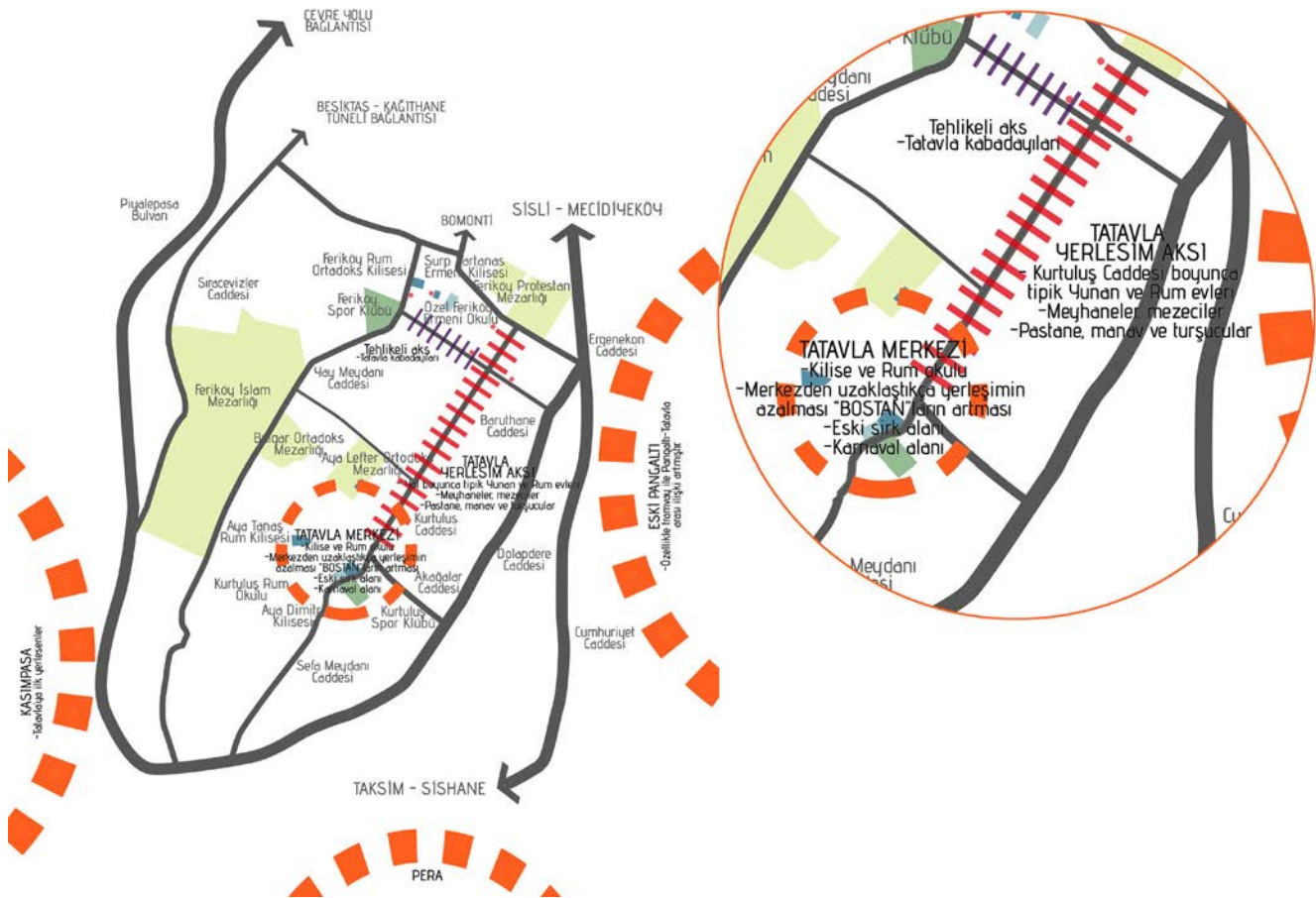
turşucu, mezeci, salepçi ve muhallebicilerin yoğunluğu günümüzde de lezzet noktalarının oluşmasına olanak sağlamış ve semt tatlıları korunmuştur (Fotoğraf 6).

Tarihi Doku

Kurtuluş'un ilk yerleşim zamanlarını betimleyen belgeler incelendiğinde; Şekil 8'de görüldüğü gibi Aya Dimitri Kilisesi ve Rum okulunun bulunduğu bölgenin Tatavla'nın merkezini oluşturduğu söylenmektedir. Nüfusun artmasıyla Kurtuluş Caddesi'nin geleneksel 2-3 katlı cumbalı Rum ve

Ermeni evleriyle beraber yapılaştığı ifade edilmektedir (Irmak, 2017). Aynı zamanda yaşayan halkın yaşam biçimi ve ritüelleriyle ilgili olarak yol boyunca meyhanelerin, pastanelerin, manavların ve mezecilerin yoğunlaştığı belirtilmiştir.

Tatavla'nın tarihi ve kültürel birikimiyle günümüz Kurtuluş'una bakıldığında geçmişin izleri hala okunabilmektedir. Bu izler fiziksel olarak karşımıza çıkan geleneksel binalar, mezarlıklar, kiliseler, azınlık okulları, spor kulüpleri ve vaftiz yerleridir. Kurtuluş sahip olduğu çokkültürlülüğü Rum- Ermeni

kiliseleriyle ve İslam- Protestan- Ortodoks mezarlıklarla yansıtmaya devam etmektedir (Fotoğraf 7, Şekil 9 ve Şekil 10).

Tatavla’da var olan farklı azınlık grupları kendi ihtiyaçları ve pratikleri doğrultusunda mekânı oluşturmamakla kalmayıp, günümüz mekânını da şekillendirmiştir. Bunun bir örneği olarak azınlık okullarının Kurtuluş- Feriköy çevresinde yer seçmesi ve mahalle genelinde dikkat çeken vaftiz yerleri olarak gösterilebilir (*Şekil 11, Şekil 12 ve Fotoğraf 8*).

Kurtuluş ve Feriköy'deki mahalle kültürünün günümüz mekânında izdüşümünü görmek amacıyla Şekil 13'te görüldüğü

üzere Kurtuluş Caddesi ve Baruthane Caddesi üzerinde haritalandırma çalışmaları yapılmıştır.

Bu haritalandırma; tarihi gelişim sürecinin ve kültürün mekân oluşumundaki etkisi çalışmaları kapsamında “tarihi doku ve ağırlıklı kullanımlar” doğrultusunda oluşturulmuştur. Belirlenen kullanımlar; pastane, manav, bakkal, turşucu, mezeci, eski ayakkabıcı, hediye dükkânı, çiçek dükkânı, banka ve kırtasiyedir. Bu kullanımlar, geçmişte ön plana çıktığı, mahalleye kimlik kattığı ve geçmiş ile günümüz arasında köprü görevi gördüğü için önem kazanmaktadır.

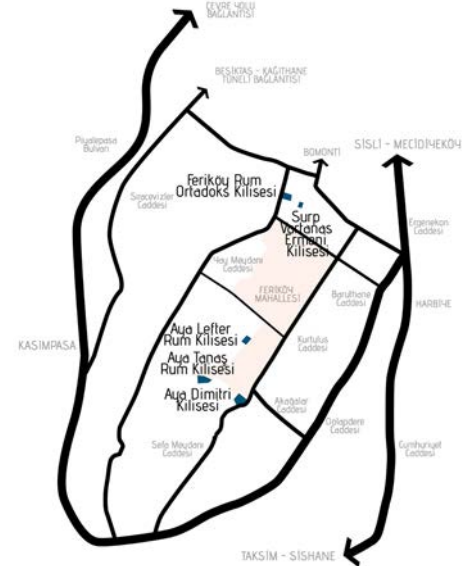
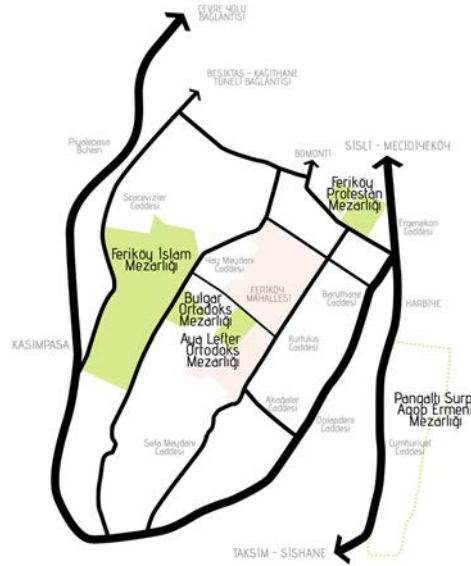
Şekil: 8
Tatavla yerleşimi algı şeması.

Fotoğraf: 7
Aya Lefter Ortodoks Mezarlığı ve Rum
Kilisesi- Aya Dimitri Kilisesi- Surp Vartana
Ermeni Kilisesi (Kaynak: Selin Turan fotoğraf
arşivi).

Şekil: 9
Kurtuluş- Feriköy mezarlıklar.

Şekil: 10
Kurtuluş- Feriköy kiliseler.

Kurtuluş Caddesi ve Baruthane Caddesi'nde tarihi doku incelendiğinde Kurtuluş Caddesi üzerinde geleneksel evlerin varlığı görülmektedir. Baruthane Caddesi'nde ise bu yoğunluğa rastanmamaktadır (Harita 1 ve Fotoğraf 9).

Kurtuluş Caddesi ve Baruthane Caddesi'nde ağırlıklı kullanımlar incelendiğinde her iki caddede de yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Pastane, manav, bakkal, turşucu, mezeci, eski ayakkabıcı, hediye dükkânı, çiçek dükkânı, banka ve kırtasiye olarak belirlenen bu kullanımlar mahallenin oluşum ve gelişim sürecinde ön plana çıkarak mahalleye kimlik kattığı ve geçmiş ile günümüz arasında köprü görevi görerek mahalle kültürünün sürdürülebilir olmasına katkı sağladığı için önem kazanmaktadır (Harita 2).

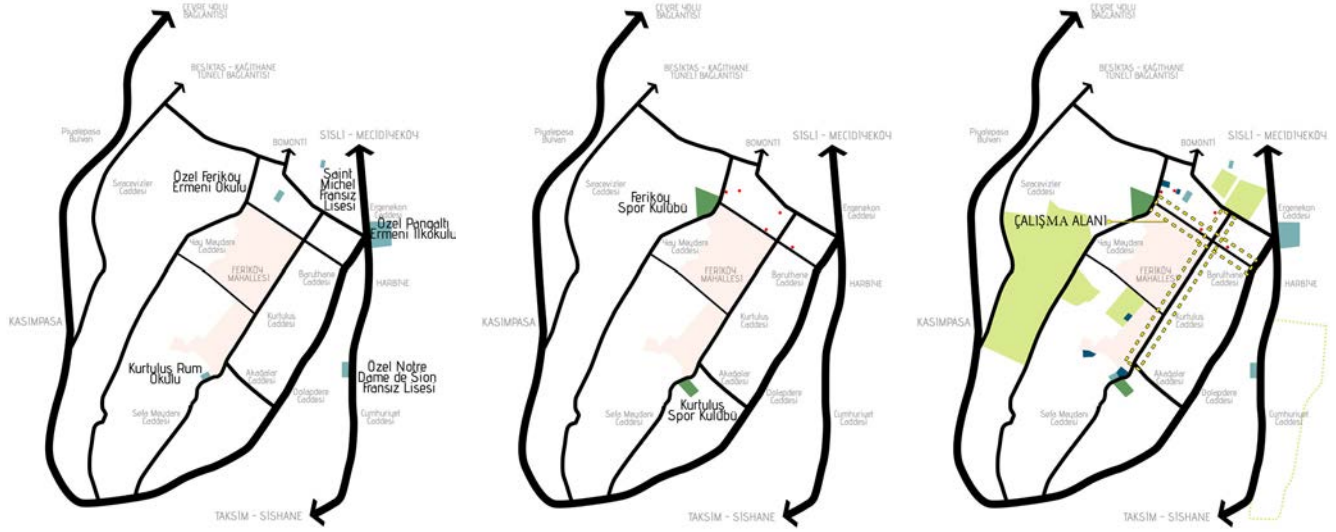
3.3. Kurtuluş- Feriköy'ün Sosyal Dayanıklılığına Yönelik Anket Çıktıları

Mahalle kültürü ve sosyal dayanıklılığa yö-

nelik devam eden tez çalışması kapsamında yürütülen, İstanbul geneli için yapılan online anketin çalışma alanını kapsayan bölümü değerlendirmeye dahil edilmiş ve ilgili parametreler ile incelenmiştir. İstanbul genelinde 250 kişinin değerlendirmeye katıldığı ankette 80 kişi Kurtuluş- Feriköy'de yaşamaktadır. Anketi yanıtlayanlar arasında Kurtuluş-Feriköy'de yaşayanların sayısının yüksek olmasının nedenlerinden biri mahallenin sahip olduğu sosyal medya ağlarıdır. İlgili anket sonuçları değerlendirmeye alındığında bu çalışma kapsamında en önemli parametrelerden biri tarih ve kültür bileşenidir. Anket sonuçlarına bakıldığında katılımcıların %28'i için Kurtuluş, Feriköy'ün tarihi birikime sahip olması mahalleyi tercih etme kriteri olarak görülmektedir. Bunun yanında yine katılımcıların %98.5'i mahallenin tarihi geçmişine yönelik doğrudan veya kısmen bilgi sahibi iken yalnızca %1.5'lik kesim mahallenin geçmişine yönelik bilgiye sahip değildir

Fotoğraf: 8
Rum Okulu- Kurtuluş Spor Kulübü- Tamar Vaftiz Yeri (Kaynak: Selin Turan fotoğraf arşivi).

(Grafik 1). Literatür araştırması ile beraber mahallede yaşanan deneyim doğrultusunda tarih ve kültür bileşeninin mahallelilerde aidiyet hissini artırarak sosyal dayanıklılığa katkı sağladığı söylenebilmektedir.

Anket sonuçlarına göre değerlendirilen bir diğer parametrede sosyal paylaşımdır. Bu değerlendirmede mahallelilerin topluluk bilinci, farkındalık düzeyleri ve katılım alışkanlıklarına yönelik incelemelerde bulunulmuştur. Anket sonuçlarına bakıldı-

ğında Paskalya ve Yılbaşı etkinliklerinin yoğunluğu dikkat çekmekte ve mahallenin çokkültürlü yapısının etkinliklere yansıdığı görülmektedir. Bu etkinliklere katılım durumu incelendiğinde ise Ramazan etkinlikleriyle birlikte Paskalya, Yılbaşı gibi etkinliklere katılan bireylerin varlığı dikkat çekmektedir (Grafik 2). Bu durum mahalledeki farklı din ve kültüre yönelik hoşgörü'nün olduğunu göstermekte ve Breton (2001)'in çalışmasında söz ettiği çeşitliliği

Şekil: 11
Kurtuluş-Feriköy azınlık okulları.

Şekil: 12
Kurtuluş-Feriköy Spor Kulüpleri ve Vaftiz yerleri.

Şekil: 13
Kurtuluş-Feriköy çalışma alanı- Kurtuluş Caddesi ve Baruthane Caddesi.

Harita: 1
Kurtuluş Caddesi ve Baruthane Caddesi tarihi doku.

Fotoğraf: 9

Kurtuluş Caddesi geleneksel evler (Kaynak: Selin Turan fotoğraf arşivi).

kabul eden sosyal dayanıklı mahalle yaklaşımı mahallede kendini okutmaktadır.

Anket sonuçları doğrultusunda katılım kültürü incelendiğinde ise mahallelilerin sıklıkla belediyeye ve mahalle içi örgütlenmelere başvurduğu görülmektedir. Mahalle içi örgütlenme biçimi olarak sosyal medya oluşumları önem kazanmaktadır (Grafik 3). Bu oluşumlar mahallelilerin iletişimini güçlendirmekte ve Breton (2001)'in çalışmasında bahsettiği gibi bu yerel ağlar yüksek sosyal sermaye oluşturarak işbirliğini desteklemekte ve mahallenin dayanıklılığına katkı sağlamaktadır.

Sosyal dayanıklı mahalleye yönelik önemli parametrelerden biri olan komşuluğa yönelik değerlendirme yapıldığında katılım-

cıların %90'ı komşusu olduğunu ve belirli aralıklarda görüşüklerini belirtmiştir. Aynı zamanda katılımcılar acil bir durum anında aileden sonra en yüksek oranda komşusuyula irtibata geçeceğini belirtmiştir (Grafik 4).

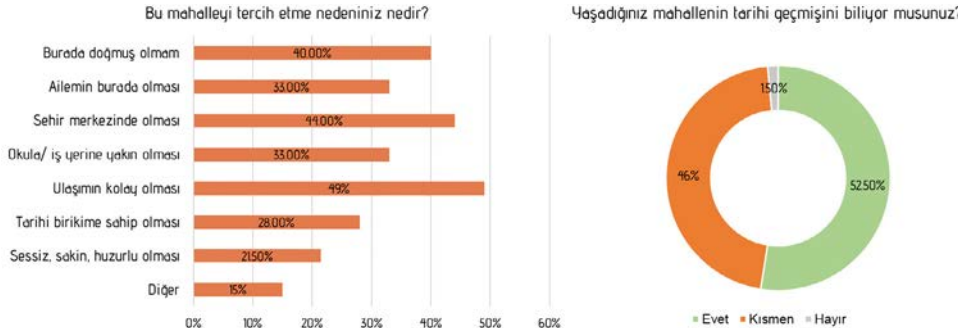
Elde edilen sonuçlar doğrultusunda mahallede komşuluk kültürünün varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Yere bağlılık ve memnuniyete yönelik değerlendirme yapıldığında ise katılımcıların yaklaşık %92'si mahallede yaşamaktan memnun olduğunu belirtmiş ve yaklaşık %72'si başka bir bölgeye taşınmayı tercih etmediğini ifade etmiştir (Grafik 5). Bu sonuçlar doğrultusunda sosyal dayanıklı mahalle parametresi olarak belirlenen yere bağlılık ve memnuniyet seviyesinin mahal-

Harita: 2

Kurtuluş Caddesi ve Baruthane Caddesi ağırlıklı kullanımlar.

Grafik: 1

Mahalledeki tarih ve kültür parametresinin değerlendirilmesi.

Grafik: 2

Mahalledeki etkinlikler ve bu etkinliklere katılım durumu.

Grafik: 3

Mahalle ile ilgili konuları paylaşma kanalları.

le genelinde yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

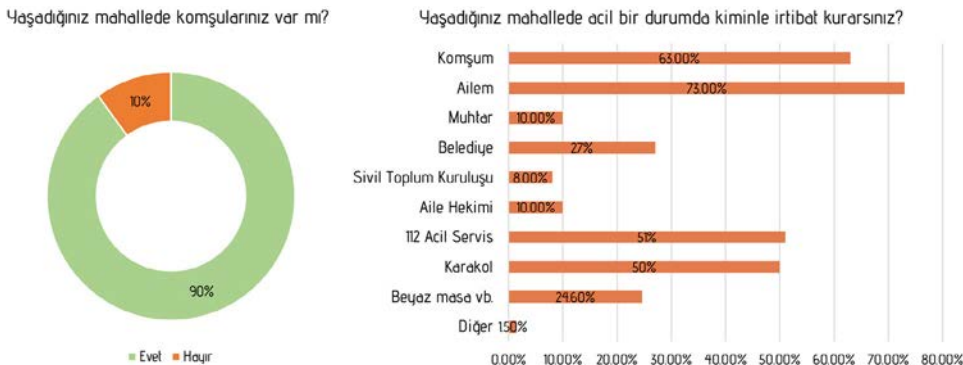
3.4. Kurtuluş- Feriköy'ün Sosyal Dayanıklılığına Yönelik Değerlendirme

Çalışmanın yapılaş amacının mahallenin yalnızca fizik mekânla değil aynı zamanda toplumsal olanla ilgili olduğu düşünüldüğünde ve bu kapsamda Kurtuluş- Feriköy'de mahallenin nasıl oluştuğuna yönelik değerlendirme yapıldığında; mahallede

tarihin, kültürün ve toplumun fiziksel mekânla diyalektik ilişki içinde olduğu söylenebilmektedir. Bu diyalektik ilişki tarihsel gelişim sürecinin ve kültürün fiziksel mekânna yansımalarıyla, fiziksel mekânın da tarihi ve kültürü okutmasıyla ve buna bağlı olarak yeni özgün pratiklerin meydana gelmesiyle tarif edilebilir. Bu karşılıklı ilişkiyle beraber toplum yapısının, gereksinimlerin, inançların, değerlerin ve ritüellerin fiziksel mekânda yaşamaya devam etmesi özgün mahalle kültürünü ve mahalleli olma bilincini korumuştur. Fiziksel mekân ile toplumsal mekân arasındaki bu ilişki aynı zamanda mekânın dayanıklı ve sürdürülebilir oluşunda da etkili olmuştur. Mahallenin oluşum sürecinden günümüze dek sahip olduğu toplumsal mekânla fiziksel mekân arasındaki ilişkiler bütünü kültürel çeşitliliğin benimsenmesini, bu farklılıkların normal karşılanmasını

Grafik: 4

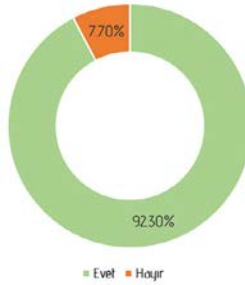
Komşuluğa yönelik anket sonuçları.

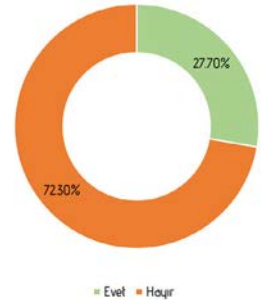
Grafik: 5

Yere bağlılık ve memnuniyete yönelik anket sonuçları.

Bulunduğunuz bölgede yaşamaktan memnun musunuz?

Başka bir bölgeye taşınmak ister misiniz?

ve bu farklılıktan memnun olunmasını sağlayarak mahalle genelinde pozitif algı yaratmış ve mahalleliler üzerinde topluluk hissinin korunmasını sağlamıştır. Literatür araştırmasında geleneksel mahalle yaklaşımında bahsedilen mahallenin toplumsal süreçlerle kendiliğinden ve doğal olarak oluştuğu düşüncesini Kurtuluş'ta görmek mümkündür. Kurtuluş'a bu perspektiften bakıldığında mahalledeki sosyal dayanıklılık olarak adlandırdığımız şeyin aslında mekânı oluşturan, ona kimlik kazandıran tarih ve kültürün günümüz mekânında da fiziksel ve toplumsal anlamda kendisini okutmasıdır.

Kurtuluş- Feriköy'ün sosyal dayanıklı mahalle olarak nitelendirilebilmesinin bir diğer nedeni de sosyal paylaşımdır. Anket sonuçlarından da görüldüğü gibi mahalleli özellikle belediye ve mahalle içi örgütlenmeler yolu ile sorunlarını, isteklerini dile getirmekte ve toplumsal konularda farkındalık göstermektedir. Mahalle içi örgütlenmelere yönelik sosyal medyanın da rolü büyüktür. Mahallede yerleşime ve yerleşimin tarihine - kültürüne ilgi duyan bireylerin varlığı, sosyal medya üzerinden mahalle ağının oluşmasına imkân sağla-

mış ve mahallelinin iletişimde kalmasını kolaylaştırmıştır.

Kurtuluş- Feriköy'ü sosyal dayanıklı yapan bir diğer gösterge de memnuniyettir. Anket sonuçları ile beraber mahalledeki deneyim doğrultusunda mahallelilerin büyük kısmının yaşadığı yerden memnun olduğu ve başka bir yere taşınmak istemediği görülmektedir. Bu durum yere bağlılığı güçlendirmekte, mahalle kültürünün ve değerlerinin korunmasını katkı sağlayarak daha dayanıklı bir topluluk oluşturmaktadır.

Literatür araştırması sonucu oluşturulan sosyal dayanıklı olmaya yönelik parametrelerden bu çalışma kapsamında Şekil 14'te gösterilenleri doğrultusunda Kurtuluş- Feriköy'ün sosyal dayanıklı mahalle olduğunu söylemek mümkündür. İlerleyen çalışmalarda diğer parametrelerin de değerlendirmeye katılarak daha kapsamlı bir değerlendirme yapılması ve İstanbul genelinde mahallelerin sosyal dayanıklılık derecelerinin karşılaştırılması düşünülmektedir.

4. Sonuç

Mahalle kavramı ortaya çıkışından bu yana farklı süreçlerden geçmiş ve farklı anlamlar kazanmıştır. Başlangıçta benzer özellik-

Şekil: 14

Kurtuluş- Feriköy hangi parametre ile sosyal dayanıklı?

ler gösteren bireylerin birlikte yaşamlarını sürdürdükleri, sosyal ilişkilerin güçlü olduğu, kendine yeten ve dışı kapalı bir yerleşim yeri olarak ifade edilen mahalle; zaman içerisinde hem kentleşme süreçleri hem de kavramın sosyal bilimler, şehir planlama ve kentsel tasarım gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına girmesiyle derinlik kazanmıştır. Bu süreç içerisinde mahalleye yönelik söylemler daha çok fiziksel boyutuna dair olmuş ve mahallenin sahip olduğu toplumsal anlam ihmal edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma mahalleyi ele alırken fiziksel boyutun yanı sıra toplumsal boyuta odaklanmaktadır. Bunu yaparken mahalleyi sosyal dayanıklılık bağlamında değerlendirmekte ve mahallenin günümüzdeki durumunu, geleceğini ve kent yaşamına sunabileceği olası katkıları ve çözümleri ele almaktadır. Adger (2000)'in "Grupların ya da toplumların çevresel, sosyal ve politik değişimler sürecinde ortaya çıkan gerilim ve karışıklıklarla başa çıkabilme yeteneği" olarak tanımladığı sosyal dayanıklılık, içinde bulunduğu toplumun toplum olma hissinin, aidiyetinin, kültürel kimliğini ve sosyal uyum yeteneğini artırarak; daha bilinçli, aktif, kolektif ve öğrenen bir toplum oluşturmakta, bunu yaparken fiziksel mekâna da katkı sağlamakta ve kavramı anlaşılması gereken, önemli bir konu haline getirmektedir. Sosyal dayanıklılık kavramını mahalleye adapte etme gereksiniminin arkasında, bu uğraşın zaman içerisinde değişen ve dinamik olan süreçlere sosyal ve çevresel olarak adapte olabilen, kültürlerini, kimliklerini koruyan mekânlar üreterek, mahallenin ve mahalle kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayabileceği düşüncesi vardır. Bu kapsamda bu çalışmada mahallenin olmazsa olmazı olarak görülen bileşenlerin yalnızca fiziksel mekâna işaret eden bileşenler olmadığı düşüncesiyle sosyal dayanıklı olmaya yönelik parametreler geliştirilmiştir. Geliştirilen parametrelerin bir kısmı örnek alan çalışması üzerinden değerlendirilmiştir. Alan çalışması için seçilen Kurtuluş - Feriköy geçmişte farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmış, günümüz İstanbul'unda da Rum, Ermeni ve Yahudi grupları barındırmaya devam etmiştir. Bu nedenle mahalle sahip olduğu

farklı etnik gruplarla, sosyal ve fiziksel anlamda farklı kültürlerden izler taşımakta, çokkültürlü bir yapı göstermekte ve devam eden mahalle algısı ile mahalle kültürünü okutabilmektedir. Mahallenin dinamiklerini anlamak amacıyla öncelikle tarihsel gelişim süreçleri ve kültürel yapı incelenmiş, mahallenin genel profili çizilmiş daha sonra belirlenen parametrelere yönelik incelemeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda Kurtuluş- Feriköy'ün tarih- kültür, sosyal paylaşım, sosyal organizasyon, yere bağlılık- memnuniyet, sosyal dayanıklı başlıkları kapsamında sosyal dayanıklı mahalle olduğu kabul edilmiştir. İlerleyen çalışmalarda diğer parametrelerin de değerlendirmeye katılarak daha kapsamlı bir değerlendirme yapılması ve İstanbul genelinde mahallelerin sosyal dayanıklılık derecelerinin karşılaştırılması düşünülmektedir●

Kaynakça

- Adger, W. N., (2000). Social and Ecological Resilience: Are They Related? *Progress in Human Geography*, 24, 347-364.
- Alexander, D. E. (2013). Resilience and Disaster Risk Reduction: An Etymological Journey, *Nat. Hazards Earth Syst. Sci.*, 13, 2707-2716.
- Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği, *İdealkent Dergisi*, 2, 116-139.
- Aydın, T. (2019). *Planlama ve Sosyoloji Perspektifinden Dayanıklı Esneklik*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Barlas, A. (2012). Komşuluk Birimi. Ersoy, M. (Der.), *Kentsel Planlama içinde*, (s.281-283). İstanbul: Nivona.
- Barry, F. D. (1994). A Neighborhood-Based Approach: What is it? Melton, G. B. ve Barry, F. D. (Der.), *Protecting children from abuse and neglect: Foundations for a new national strategy içinde*, (s:14-39). New York, NY: Guilford Press.
- Breton, M. (2001). Neighborhood Resiliency, *Journal of Community Practice*, 30, 221-230.
- Cerasi, M. (1999). *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllar-da Kent Uygarlığı ve Mimarisi* (Ataöv, A. Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Chavis, D. M. ve Wandersman, A. (1990). Sense of Community In The Urban Environment: A Catalyst For Participation And Community Development. *American Journal of Community Psychology*, 18(1), 55-82.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Devellioglu, F. (1999). "Mahalle", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 19. Baskı, Ankara: Aydın Yayınevi, 1999, s:564.
- Dinçer, Ş. (2016). *Dayanıklı Kentler İçin Kentsel Tasarım İlkeleri*. Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, İstanbul.
- Duany, A., and Plater-Zyberk, E. (1994). The neighborhood, the district and the corridor. *The New Urbanism: Toward an Architecture of Community*, (s:17-20). New York: McGraw-Hill.
- Eren, İ. (2017). *Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün mü?*. İstanbul: Nefes Yayıncılık.
- Farr, D. (2008). *Sustainable urbanism: Urban design with nature*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1-23.
- Hristodulu, M. (2013). *Tatavla Tarihi*. İstanbul: İstos Yayınları.
- Irmak, H. (2017). *Tatavla'dan Kurtuluş'a*. İstanbul: Aras Yayınları.
- Keyder, Ç. (2009). "Arka plan", *İstanbul, Küresel İle Yerel Arasında*, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2009, s:9-40.
- Kumlu, Y. B. K., Tüdeş, Ş. ve Keleş, R. (2018). Komşuluk Birimi Ölçeğinde Yapılı Çevreyi Biçimlendiren Planlama Kararlarına İlişkin Sonuçların Ölçülmesine Yönelik Çok Değişkenli Bir Yöntem Önerisi. *Planlama Dergisi*. 28(3), 328-347.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekânın Üretimi* (4. baskı). (Ergüden, I. Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mumford, L. (1954). The Neighborhood and The Neighborhood Unit, *The Town Planning Review*, 24(4), s:256-270.
- Özden, M. (2013). *Planning For Sustainable Communities In Suburban Residential Neighbourhoods: The Case of Ümitköy*, Ankara", Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Perry, C. (1929). The Neighborhood Unit: A scheme of Arrangement For The Family Life Community. *A Regional Plan for New York and Environs*, 7.
- Petrucchioli, A. (2008). *Bellek Yitiminin Ardından- Akdeniz İslam Kent Dokusunun Öğrettikleri*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work. Civic Tradition In Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Şahin, M. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 30, 221-230.
- Turan, S. ve Ayataç, H. (2019, Aralık). *Mekân Sempozyumu. Mekânın Kültürünü - Kültürün Mekânını Bir Mahalle Üzerinden Okumak: Kurtuluş - Feriköy Örneği*, Samsun.
- Türker, O. (2009). *Osmanlı İstanbulu'ndan Bir Köşe Tatavla*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Walker, B. (2006). *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People In A Changing World*, Island Press.
- Wallace, R. (1990). Urban Desertification, Public Health and public Order: Planned Shrinkage, Violent Death, Substance Abuse and AIDS in the Bronx. *Social Science Medicine*, 31(7), 801-813.
- Berk Erkent Fotoğraf Arşivi.
- Doğan Emre Yakupoğlu Fotoğraf Arşivi.
- Selin Turan Fotoğraf Arşivi.